

TANJA BARAN
Zagreb
baran.tanja@gmail.com

KRIŽEVAČKI USMENOKNJIŽEVNI ZAPISI I ZAPISIVAČI U 20. I 21. STOLJEĆU

Sažetak

U ovome se radu prvi put donosi sinteza s analizom usmenoknjiževne građe u križevačkome kraju prikupljane tijekom 20. i 21. stoljeća. Prvi zapisi u 20. stoljeću oslonjeni su o poticaje za zapisivanjem usmene književnosti tijekom 19. stoljeća, nastale po uputama koje su zapisivačima po cijelome hrvatskom prostoru ponajprije dali Matica hrvatska i Odbor za narodni život i običaje današnje HAZU. Slijede zapisi najpoznatijih hrvatskih vinsko-pajdaških regula *Križevačkih statuta* te nakon sredine 20. stoljeća zapisi istraživača današnjega Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Pred kraj 20. i početkom 21. stoljeća aktualni su studentski rukopisi iz križevačkoga kraja nastali na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod mentorstvom prof. dr. Stipe Botice, kao i sve češće knjige i studije o usmenoknjiževnoj građi Križevaca i okolice koje su napisali stručnjaci, ali i entuzijasti zaljubljeni u usmenoknjiževne tradicije križevačkoga kraja iz kojega potječu.

Ključne riječi: usmena književnost; Križevci; križevački kraj; 19., 20. i 21. stoljeće; zapisivači; rukopisi; objavljena usmenoknjiževna građa

Uvod

Zapisi usmene književnosti početkom 20. stoljeća u križevačkome su kraju vezani uz pozitivno raspoloženje prema narodnomu životu,

običajima i stvaralaštvu koje je na cjelokupnome hrvatskom prostoru bilo aktualno gotovo cijelo 19. stoljeće. Zato možemo govoriti o neprekidnosti zapisa.

Prva desetljeća 20. stoljeća ponajprije su obilježena objavama dijelova usmenoknjiževnih rukopisa oblikovanih krajem 19. stoljeća na poticaj Matice hrvatske i Odbora za narodni život i običaje današnje HAZU.

Matica hrvatska je prikupljene pjesme u križevačkoj okolici objavila u petoj,¹ šestoj² i sedmoj³ zbirci 1909., 1914. i 1929. godine. Najviše je građe objavljeno u zbirkama Đure Deželića (u sve tri zbirke)⁴, Andre Štanfela (u petoj zbirci)⁵ i Stanka Miholića (u šestoj zbirci).⁶

No ni glavnina Deželićevih ni po jedna Štanfelova i Miholićeva pjesma nisu objavljene u cijelosti, već se pokojim stihom donose kao primjer u dodatku Matičine zbirke gdje se prikazuju pjesme iz raznih hrvatskih krajeva koje opjevavaju određenu temu. U cijelosti je objavljena tek Deželićeva pjesma *Plivaj, plivaj, moj zeleni vijenče!*⁷ u sedmoj Matičinoj zbirci 1929. godine.⁸

Urednici *Zbornika za narodni život i običaje* također su početkom 20. stoljeća odlučili objaviti nešto od križevačke usmenoknjiževne građe zabilježene krajem 19. ili početkom 20. stoljeća. Zapisivačica Marica

¹ Usp. NIKOLA ANDRIĆ (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga peta*, sv. 1., Matica hrvatska, Zagreb, 1909.

² Usp. NIKOLA ANDRIĆ (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga šesta*, sv. 2., Matica hrvatska, Zagreb, 1914.

³ Usp. NIKOLA ANDRIĆ (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga sedma*, sv. 3., Matica hrvatska, Zagreb, 1929.

⁴ Usp. ĐURO DEŽELIĆ i dr., *Hrvatske narodne pjesme, Štokavske i kajkavske pjesme* [151 lirski pjesma iz okolice Križevaca, Posavine (od Kratečkog do Siska)], str. 7. – 135. i 36 pjesma iz Prigorja, str. 151. – 178.), 1859., (1877.), Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, MH 186, prijepis IEF, rkp. 245.

⁵ Usp. ANDRE ŠTANFEL, *Narodne popievke*, 1882., Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, MH 48., 82 str., prijepis IEF, rkp. 6.

⁶ Usp. STANKO MIHOLIĆ, *Narodne pjesme iz Mikovca*, občina Sv. Petar pod žup. Križevci, 1877. (1860.), Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, MH 104., 48 str., prijepis IEF, rkp. 366.

⁷ ĐURO DEŽELIĆ, „Plivaj, plivaj, moj zeleni vijenče!“, N. ANDRIĆ (ur.) *Hrvatske narodne pjesme...*, knjiga sedma, sv. 3., str. 29.

⁸ Detaljnije je sadržaj objavljene građe iz križevačkoga kraja u zbirkama Matice hrvatske zapisivača Đure Deželića, Andre Štanfela i Stanka Miholića opisan, uz analizu svakoga rukopisa pojedinačno, u autoričinu doktorskom radu.

Križe poslala je 1904. godine drugi dio svojega rukopisa iz križevačkoga sela Dubovca⁹ u Odbor za narodni život i običaje, a pisala ga je prema *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu Antuna Radića*. U osmoj knjizi *Zbornika za narodni život i običaje* godine 1903. na str. 124 – 129. objavljen je manji dio Križeina prvog rukopisa posvećena običajima ženidbe¹⁰ koji je poslala Odboru 1899. godine. Zapisivač Fran Gundrum Oriovčanin u istu je instituciju, mada nije zapisivao građu po Radićevoj *Osnovi*, poslao svoje usmenoknjiževne zapise iz križevačkoga kraja 1899., ali i 1912. godine. Ništa od tih zapisa u *Zborniku za narodni život i običaje* nije u cijelosti objavljeno. Cjelovito je objavljena jedino Gundrumova *Luićeva ljekaruša*¹¹ 1909. u knjizi 14, svesku 2., na str. 55 – 123, što ne pripada korpusu usmenoknjiževne građe. Za pretpostaviti je da je od Gundrumovih narodnih pjesama u *Zborniku* objavljena jedino pjesma početnoga stiha *Išo jesam na Pazar*, objavljena uz nadnaslov „II. (Križevci u Hrvatskoj)“ u knjizi 23. *Zbornika za narodni život i običaje* 1918. godine.¹² Ispod pjesme je napisano ime Magdalene Lepušić koja je bila Gundrumova kazivačica lirskih pjesama. Kako te pjesme nema u Gundrumovoj rukopisnoj zbirci, moguće je da je objavljena jedna od dvije pjesme (br. 1 i br. 40) koje u seriji pjesama kazivačice Magdalene Lepušić nedostaju u Gundrumovu rukopisu. U istome je tom zborniku, odmah nakon pjesme Magdalene Lepušić, objavljena pjesma početnoga stiha „Prvi večer večerala“ uz nadnaslov „III. Križevci u Hrvatskoj“. Ispod pjesme je ime Marice Brezovac.¹³ U kasnijim brojevima *Zbornika za narodni život i običaje* nema objavljenih zapisa usmenoknjiževne građe iz križevačkoga kraja. Još je jedini tekst vezan uz Križevce objavljen

⁹ Usp. MARICA KRIŽE, *Dubovec kraj Križevaca* (po Osnovi), b. g., (1899. i 1904.), Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, SZ 85., 105 str.; IEF rkp 446.

¹⁰ Usp. MARICA KRIŽE, „Manji prinosi. Ženidba. Običaji u Dubovcu kraj Križevaca“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 8., 1903., sv. 1., str. 124. – 129.

¹¹ FRAN GUNDRUM ORIOVČANIN, „Luićeva ljekaruša“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 14., 1909., sv. 2., str. 55. – 123.

¹² Usp. MAGDALENA LEPUŠIĆ, „Manji prinosi. Naizred II.“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 23., 1918., str. 312.

¹³ Usp. *isto*. Autorici ovoga rada nije poznato iz kojega bi kraja bila ta kazivačica i iz koje je rukopisne zbirke preuzeta njezina pjesma.

1983. godine u *Zborniku*. Riječ je o radu Anđele Horvat *Dva gotička kipa iz Križevaca*.¹⁴

Nakon tih objava u zbirkama Matice hrvatske i u *Zborniku za narodni život i običaje* početkom 20. stoljeća, nema nekih poznatih, važnijih zapisa križevačke usmenoknjiževne građe sve do polovice 20. stoljeća. U tome se vremenu tiskaju prva cjelovita izdanja *Križevačkih statuta* te se objavljuju sporadični zapisi o križevačkim narodnim običajima i tradicijama.

1. Od zapisa po poticajima Matice hrvatske i današnje HAZU do sve brojnijih zapisa *Križevačkih statuta*

Uz ime Zvonimira Pužara¹⁵ veže se prvo cjelovito izdanje *Križevačkih statuta*,¹⁶ najvjerojatnije iz vremena od 1918. do 1921., koje se u više navrata pretiskavalo tijekom cijeloga 20. stoljeća. Uz to je izdanje, tiskano u nakladi tiskare G. Neubergera, napisano da je *Statute* sabrao i

¹⁴ Usp. ANĐELA HORVAT, „Dva gotička kipa iz Križevaca“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 49., 1983., str. 275. – 279.

¹⁵ Zvonimir Pužar, pučki pisac, tipograf, novinar, urednik, (Zajezda kraj Zlatara, 1875. – Zagreb, 1926.). Bio je vezan uz Križevce u kojima je učio tipografski zanat kod Gustava Neubergera. Radio je u Požegi, Zagrebu, Virju, Varaždinu, Petrinji i Zagrebu i svugdje je za sobom ostavio trag u pisanoj i tiskanoj riječi. Uz to što se bavio tipografskim poslom, bavio se i pisanjem povijesnih pripovijesti, a bio je sklon i narodnomu blagu. Zahvaljujući njegovim sklonostima, najviše su profitirali Križevci jer je napisao i objavio više pripovijesti i romana vezanih uz povijest grada kojemu je upravo to trebalo u vremenu kada se počelo zaboravljati da su Križevci do 1886. bili sjedište županije i da su imali značajnu povijest. (Prema: MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Pučki pisac Zvonimir Pužar i Križevci 1910. – 1923. godine“, *Cris. Časopis Povijesnog društva Križevci*, Povijesno društvo Križevci, Križevci, god. V., 2003., br. 1., str. 16.). U Zagrebu je Pužar bio načelnik Službe socijalne skrbi. Suradivao je u mnogim novinama i časopisima, uređivao je tjednik *Banovac* u Petrinji i bio je značajni suradnik *Hrvatskih* novina u Virju. Najvažnija su mu djela: *Poviest Križevaca s običajima u gradu i okolici*, Križevci, 1911.; *Seljačka buna u okolici Križevaca 1755.*, Križevci, 1911.; *Osveta na Kalniku*, Križevci, 1911.; *Križevačka ljepotica*, Križevci, 1911.; *Na život i smrt ili žrtva osvete*, Križevci, 1911.; *Drugi rat na Balkanu*, Križevci, 1914. (Prema: ŽELJKO VEGH, „Leksikon književnika/Zvonimir Pužar“, STJEPAN SUČIĆ (ur.) *Križevačka književna slava. Hrvatska riječ u Križevcima*, Matica hrvatska Križevci, Križevci, 1998., str. 203.).

¹⁶ *Križevački statuti. Vinsko-pajdaške regule za sve domaće, društvene prijateljske i pobratimске zabave i veselice, s 13 slika*, sabrao i napisao kraj „punog barila“ i „lepe pajdašice“ Pajdaš Zvonko iz Vupoglave. [Dodatak: Koprivničke regule. - Varaždinski fureš. Krapinski vandrček. - Turopoljski statuti. - Zagrebačka puntarija. - Ivanečka smešancija. - Svetojanska lumparija.] Tisak i naklada G. Neubergera, Križevci, 1918. – 1921.

napisao kraj „punog barila“ i „lepe pajdašice“ Pajdaš Zvonko iz Vupoglave, a kako je poznato da se Zvonimir Pužar potpisivao i kao Pajdaš Zvonko i kao Ljudevit Mijatov Derešanec,¹⁷ jasno je da je *Štatute*, kako ih se danas zna i izvodi, sastavio Zvonimir Pužar. Pužar je ranije, 1915. godine u Križevcima, od građe vezane uz usmenu književnost, objavio *Narodne pripovijesti o junačkim djelima Kraljević Marka*¹⁸ te *Junačke pripovijesti o narodnom junaku Miloš Obiliću*¹⁹. U nakladi Gustava Neubergera u Križevcima objavljeno je još nekoliko knjiga s građom iz usmene književnosti.²⁰

U sljedećim godinama prve polovice 20. stoljeća pokoji je zaljubljenik u križevačke starine u raznim listovima i časopisima objavio pokoji tekst posvećen križevačkomu narodnom blagu. Tako je Ante Neimarević 1928. pisao o Križevcima i *Križevačkim štatutima*,²¹ Z. Š. godine 1931. o uskršnim narodnim običajima u Gornjoj Rijeci,²² a Milutin Urbani o *Križevačkim štatutima*.²³ Iz 1937. nepotpisane su narodne pjesme također iz Gornje Rijeke i drugih mjesta²⁴, te je iz iste godine, uz potpis

¹⁷ Vidi: M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *n. dj.*, str. 16.

¹⁸ ZVONIMIR PUŽAR, *Narodne pripovijesti o junačkim djelima Kraljević Marka*, Tisak i naklada knjižare Gustava Neubergera, Križevci, 1915.

¹⁹ ZVONIMIR PUŽAR, *Junačke pripovijesti o narodnom junaku Miloš Obiliću*, Tisak i naklada knjižare Gustava Neubergera, Križevci, 1915.

²⁰ Uglavnom je riječ o narodnim pjesmama posvećenima narodnim junacima Kraljeviću Marku i Milošu Obiliću. Popis tih izdanja vidi na koricama knjige nepotpisana autora: *Kraljević Marko i njegova junačka djela (u narodnim pjesmama)*. Po Vuku Karadžiću, Tisak i naklada Gust. Neubergera, Križevci, 1908. Popis vidi i u: MARTINA POTURIČEK, „Tiskarstvo u Križevcima krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Izbor knjiga i razglednica iz Zavičajne zbirke *Crisiensia*)“, katalog izložbe 11. – 30. travnja 2011., Gradska knjižnica „Franjo Marković“ Križevci, Križevci, 2011.

²¹ Usp. ANTE NEIMAREVIĆ, „Križevački štatuti“, *Jutarnji list*, god 13, br. 4390, Zagreb, 20.4.1924.

²² Usp. Š. Z., „Uskršnji narodni običaji ‘Vazmice’ u Gornjoj Rijeci“, *Novo vrijeme*, Zagreb, god. III. (1931.) br. 15., str. 11. Usp. RADE MILOSAVLJEVIĆ, *Bibliografija radova o križevačkom kraju*, Gradska knjižnica Križevci – Povijesno društvo Križevci, Križevci, 1989., str. 102.

²³ Usp. MILUTIN URBANI, „Reminiscencije na ‘Križevačke štatute’“, *Nova Danica*, božićni prilog, Zagreb, 1934.

²⁴ Usp. „Narodne pjesme iz Gornje Rijeke i drugih mjesta“ (tekstovi kako su pjevani na smotri u Zagrebu 1937.), *Seljačka sloga*, Zagreb, god. II. (1937.) br. 66., str. 148. – 157. Prema: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102.

S. S., i legenda o dvorcu grofa Rubida u Gornjoj Rijeci.²⁵ *Križevačkim štatutima* Milutin Urbani zaokupljao se od 1937. do 1939. godine.²⁶ Više je i drugih autora koji su u tome vremenu objavili pokoji članak posvećen križevačkim vinsko-pajdaškim regulama.²⁷

Kalničkim šljivarima posvećen je napis potpisan inicijalima C. F. iz 1939.,²⁸ a iz iste je godine i tekst Branke Mitrović o legendi o nastanku imena grada Križevaca.²⁹ Iz 1940. tekst je Vilima Peroša o ivanjskim običajima križevačke okolice,³⁰ a iz 1941. Ivana Kokota o ivanjskim narodnim običajima s pjesmama i notama iz Rovišća i Svetoga Ivana Žabna.³¹

Godine 1952. ostvareno je nekoliko usmenoknjiževnih zapisa lirskih pjesama s notama iz Svetoga Ivana Žabna. Ostvario ih je poznati etnomuzikolog Zvonimir Lovrenčević.³² Riječ je o šest pjesama od kojih je

²⁵ Usp. S. S., „Kroz Hrvatsko Zagorje. Legenda o dvorcu grofa Rubida u Gornjoj R(ij)eci, Ljubav grofice Rubido i mladog pravnik“, *Pravda*, Beograd, XXXIII, br. 11893., 27. XI. 1937., str. 15. Prema: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102.

²⁶ Usp. MILUTIN URBANI, *Naše vino*, Poljoprivredna knjižnica Kr. banske uprave Savske banovine, Poljoprivrednog odjeljenja u Zagrebu, Zagreb, 1937.; MILUTIN URBANI, „Jubilej ‘Križevačkih štatuta’“, *Novosti*, uskršnji prilog, Zagreb, god. XXXII. (1938.) br. 105., str. XII i XIII.; MILUTIN URBANI, „Reminiscencije na Križevačke štatute“, *Hrvatski privredni kalendar*, Zagreb, 1939.

²⁷ Popis vidi u: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 103 – 106.

²⁸ Usp. C. F., „Zašto su prozvani ‘šljivarima’ seljački plemići Kalničkog prigorja“, *Novosti*, Zagreb, god. XXXIII. (1939.) br. 166., str. 7. Prema: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102.

²⁹ Usp. BRANKA MITROVIĆ, „Legenda o postanku imena grada Križevaca“, *Naša domovina*, Beograd, god. II. (1939.) br. 6. – 7., str. 138. Prema: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102.

³⁰ Usp. VILIM PEROŠ, „Hrvatski narodni običaji o Ivanj-danu iz okolice Križevaca“, (Narodne pjesme: *Lep nam Ivo kres nalaže, Djevojka je breberiku brala, Falen budi Jezuš Kristuš*), *Hrvatska straža*, Zagreb, god. XII. (1940.) br. 141., str. 7. Prema: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102.

³¹ Usp. IVAN KOKOT, „Ladanje’ u Bjelovarsko-križevačkom kraju, (Narodni običaji na Ivanje u Rovišću i Žabnu s pjesmama i notama)“, *Sveta Cecilija*, Zagreb, god. XXXV. (1941.) br. 1. – 2., str. 21. – 23. Prema: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102.

³² Usp. ZVONIMIR LOVRENČEVIĆ (Bjelovar, 1911. – Zagreb, 1990.) – školovao se u Đurđevcu i Osijeku gdje je polazio i glazbenu školu za violinu. Učiteljsku školu polazio je u Zagrebu i Karlovcu. Bavio se pjesništvom, glazbom i slikarstvom. Od 1934. radio je kao učitelj najprije u Martijancu kraj Ludbrega pa u Malom Erjavcu kraj Ozlja. Nakon Drugoga svjetskog rata došao je u Severin kraj Bjelovara gdje je vodio školu i folklornu grupu, prikupljao narodno blago i obilazio arheološke lokalitete. Od 1948. u Bjelovaru je bio nastavnik crtanja i glazbenoga odgoja. Godinu dana poslije, 1949., postao je referent za kulturu i folklor u oblasti Bjelovar pa je osnovao ili obnovio pedesetak kulturno-umjetničkih društava te sustavno obilazio bilogorska, podravska i moslavačka sela. Narodne je napjeve zapisivao još prije Drugoga svjetskog rata, a nakon 1949. taj je interes proširio na glazbu i plesove. Već krajem

dvije: *Sunce nisko, blato sklisko* i *Bog pomagaj tome dvoru* 31. srpnja 1952. otpjevala Ana Urban, rođena 1897., a četiri pjesme: *Seka braca na večeru zvala*, *Što se to čuje iz turske zemlje*, *U petak se Ivo razbolio* i *Hitra voda bajer dere* otpjevala je Jana Kranjčević, rođena 1883. Te su pjesme, zapisane u F-duru ili Es-duru te u dvočetvrtinskome, tročetvrtinskome ili četveroosminskome taktu, pohranjene kao dio rukopisa *Trideset narodnih popijevaka iz kotara: Bjelovara, Garešnice i Sv. Ivana Žabna*³³ koji se čuva pod signaturom N 149 u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Rukopis je u Institut primljen 9. kolovoza 1952. Kako je Sveti Ivan Žabno općina u križevačkome kraju koja graniči s bjelovarskom regijom, a kako je Lovrenčević bio i širokih etnomuzikoloških interesa, onda je razumljivo da je u svojim istraživanjima Bilogore zašao i u rubne bjelovarske krajeve.

2. Organizirano institucionalno zapisivanje usmene književnosti križevačkoga kraja

Godine 1948. osnovan je Institut za narodnu umjetnost, današnji Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, jedinstveno središte folklorističkih, etnoloških, etnomuzikoloških i srodnih znanstvenih

1949. poslao je 80 zapisa folklorne glazbe tada vodećemu hrvatskom etnomuzikologu Vinku Žgancu u tek osnovani Institut za narodnu umjetnost. Na širem području Bilogore organizirao je lokalne smotre folkloru i gostovanja grupa iz Mađarske i Češke. Najviše je biciklom proputovao tadašnje kotareve Bjelovar, Đurđevac, Viroviticu, Koprivnicu, Križevce, Grubišno Polje, Daruvar i Pakrac te poticao istraživanje, prikupljanje i održavanje narodnih pjesama, plesova, svirke, običaja, nošnji. Od 1957. do odlaska u invalidsku mirovinu 1962. vodio je bjelovarsku Glazbenu školu i bjelovarski Gradski muzej. Kao umirovljenik bio je povjerenik Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Rezultate svojih brojnih razno-likih istraživanja objavio je u raznim časopisima, zbornicima i knjigama. Prema: JERKO BEZIĆ, „Biografija Zvonka Lovrenčevića“, ZVONKO LOVRENČEVIĆ, *Folklorna glazba Bilogore*, knj. 1., za tisak priredio JERKO BEZIĆ, Institut za etnologiju i folkloristiku – Čvor, Zagreb – Bjelovar, 1994. [1995.], str. 13. – 15.

³³ Usp. ZVONIMIR LOVRENČEVIĆ, „Trideset narodnih popijevaka iz kotara: Bjelovara, Garešnica, Sv. Ivana Žabno“, rukopis, Sv. Ivan Žabno 9124 – 9129, sv. 7., Institut za etnologiju i folkloristiku, primljeno 9. kolovoza 1952., sign. N 149. Pjesme iz Svetoga Ivana Žabna objavljene su u knjizi *Narodni plesovi Hrvatske*, treći dio – Bilogora, (Ivan Ivančan; Zvonimir Lovrenčević), Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1969. U njoj su kazivanja grade (J)Ane Kranjčević i Ane Urban iz Svetog Ivana Žabna te Josipa Tuđe iz Đurđica.

istraživanja u Republici Hrvatskoj. Od samoga osnivanja u toj je instituciji kao prva bibliotekarka radila Ksenija Brodarić³⁴ koja je do tada radila u Etnografskome muzeju u Zagrebu.³⁵ Mada nije imala znanstvenu naobrazbu i nije radila kao znanstvenica, 1954. ostvarila je rukopis raznolike folklorističke građe u križevačkim selima Majurec, Đurđić i Mali Potočec. Rukopis se čuva u Institutu za etnologiju i folkloristiku pod imenom Ksenije Brodarić, a pod nazivom *Folklorna građa iz okoliće Križevaca*, pod brojem 158/54. Kako je zapisivačica bila rođena Križevčanka,³⁶ poznavala je lokalitete na koje je išla. Iz rukopisa je vidljivo da je svoj dolazak ranije najavila. Zapis se sastoji od tri dijela. Prvi je dio izvještaj o terenskome radu ostvarenom u selima Majurec, Đurđić i Mali Potočec od 20. do 25. travnja 1954. Drugi dio rukopisa pripada zapisima narodnih pjesama, a treći dio narodnim običajima. Veoma je slikovit i iscrpan izvještaj Ksenije Brodarić o nimalo lakim petodnevnim pokušajima da zapiše folklornu građu u spomenutim trima selima. Na kraju izvještaja zaključila je da se ljudi u tim selima još sjećaju pjesama i običaja od kojih neke čuvaju i danas, poput Badnjaka, Đurđeva, babinja i položajnika. Napisala je da seljaci u škrinjama čuvaju narodne nošnje i da ples još živi. Istaknula je da je ono što je obavila tek početak zapisivanja u tim selima te da će ubuduće u zapisivanja ići samo nedjeljom do zime jer da je u ostale dane njezin dolazak, kako su ljudi prezaposleni, gubljenje vremena. Navela je i namjeru da će ubuduće k seljacima ići samo preko poznanstava jer nema smisla dolaziti bez najave neke kazivaču poznate osobe. Zaključila je da Institut seljacima nije nikakav autoritet, da su učitelji prezaposleni, seljaci imućni, a pristupačni samo ako to žele biti te da pjesama iz NOB-a u tim selima nema.

³⁴ Prema: SANJA MAGDALENIĆ, „40 godina rada Zavoda za istraživanje folklor“, *Narodna umjetnost*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, br. 26., 1989., str. 166.

³⁵ Prema *Matičnoj knjizi* Instituta za narodnu umjetnost Zagreb, red. br. 10., vidljivo je da je Ksenija Brodarić rođena 31. listopada 1925. u Križevcima, da joj je otac bio Ivan, da je završila Državnu žensku stručnu učiteljsku školu u Zagrebu i da je po zvanju bila laborantica. U *Matičnoj knjizi* piše da je u Institut došla iz Etnografskoga muzeja 30. lipnja 1948., a da je iz Instituta otišla u inozemstvo 29. veljače 1964.

³⁶ Podatak o njezinu križevačkom porijeklu je iz *Matične knjige* Instituta za narodnu umjetnosti Zagreb, red. br. 10., te iz izvještaja s terenskoga rada u prvome dijelu rukopisa.

Zanimljivo je da je Ksenija Brodarić na prvoj stranici izvještaja napisala da joj je učiteljica iz Majurca, kojoj nije navela ime, obećala materijal o životu u Križovljanima koji je još prije rata prikupila prema Radićevoj *Osnovi*. Poslije u izvještaju o tome više nema spomena. Spomena o tome rukopisu nema niti u evidenciji građe u Odboru za narodni život i običaje.

U drugome dijelu rukopisa posvećena narodnim pjesmama Ksenija Brodarić zapisala je deset lirskih pjesama. Pet pjesama kazivala joj je Jelica Prosenečki iz Majurca, jednu pjesmu Valent Ščetarić iz Majurca, jednu pjesmu Andro Lukačić iz Majurca te tri pjesme Tomo Puževski iz Maloga Potočeca. Pjesmu *Lijepo ti je rano uraniti* kazivali su i Jelica Prosenečki i Tomo Puževski. Ispod svake pjesme zapisivačica je napisala datum zapisa, ime, prezime, godine života i adresu kazivača te eventualno pojašnjenje.

U trećem je dijelu rukopisa 31 kraći opis narodnih godišnjih i radnih običaja. O običajima su pripovijedali Jelka Sokač i Andro Lukačić iz Majurca, Valent Šeb i njegova žena kojoj ne piše ime iz Đurđica te Tomo Puževski iz Maloga Potočeca. Ispod svakoga je zapisa, kao i kod pjesama, naveden datum zapisa, ime, prezime, godine života i adresa kazivača te eventualno pojašnjenje. Gotovo svi govore o običaju ženidbe o kojem znaju i detalje, a u nekim zapisima običaja ima i usmenoknjiževne građe.

Bez obzira na to što Ksenija Brodarić u svojih pet istraživačkih dana po Majurcu, Đurđicu i Malom Potočecu nije uspjela zapisati više usmenoknjiževne i običajne građe, njezin je rukopis dragocjen dokument i svjedočanstvo življenja usmene književnosti i običaja u križevačkome kraju sredinom 20. stoljeća, u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata.

Iz godine 1973. deset je pjesama iz križevačkoga sela Apatovca koje su u sklopu projekta *Istraživanje folklornih glazbala; Pjesme i svirka u dude iz Starčevljana (Bilogora) i Apatovca (Kalnik)* snimili djelatnici

Instituta za etnologiju i folkloristiku Krešimir Galin³⁷ i dr. Jerko Bezić.³⁸ Snimka se čuva pod signaturom *IEF mgtf 600*, a tekstualni dio pohranjen je pod signaturom *IEF rkp 873*. Križevačkomu korpusu pripadaju pjesme iz Apatovca koje je uz sviranje dudu 29. travnja 1973. otpjevao Dragan Pavišić, rođen 6. studenoga 1905. u istome selu. Riječ je o lirskim pjesmama koje nemaju posebno istaknut naziv, već se vode prema brojevima. Na snimci pjevač i svirač Pavišić uz pokoju pjesmu opisuje kontekst ranijih izvedbi te iste pjesme. Primjerice, uz pjesmu br. 2 početnoga naslova *Livadica okolo je senje* rečeno je da je pjesma pjevana još prije 50 godina u Apatovcu. Za pjesmu br. 3 pod nazivom *U livadi pod jasenom* rečeno je da je naučena još 1926. u Sarajevu u Bosni, ali da se poslije ta pjesma pjevala i u Apatovcu. Za pjesmu br. 4, *Grana javora, trava kraj izvora*, Dragan Pavišić rekao je da se pjesma više od sto godina pjeva u Apatovcu, a da je pjesma br. 7, naziva *Šetala se Ivanova ljuba*, stara „od vajkada”, da se nekada pjevala u svatovima i da su je, mada je potresna po sadržaju, pjevali i muškarci i žene.

Iako opsegom nevelika, ta je snimljena izvedba Dragana Pavišića sa zapisom pjevanih tekstova dragocjena zato što se radi o jednoj od prvih audiosnimki tradicijske građe, ako ne i o prvoj etnomuzikološkoj snimci, nekoga pjevača i svirača u križevačkome kraju.

³⁷ Iz Matične knjige Instituta za narodnu umjetnost Zagreb, red. br. 33., vidljivo je da je Krešimir Galin rođen 17. veljače 1947. u Varaždinu, da je 1973. završio Muzičku akademiju u Zagrebu, u Institut za etnologiju i folkloristiku zaposlio se još 1972., a iz Instituta je otišao 1991. U međuvremenu je 1983. magistrirao i radio kao etnomuzikolog, etnoorganolog.

³⁸ Akademik i etnomuzikolog Jerko Bezić rođen je u Kranju 1929., a umro u Zagrebu 2010. Godine 1956. završio je muzikološki odjel Akademije za glazbu u Ljubljani. Od 1958. do 1964. radio je kao asistent u Odsjeku za etnografiju i muzički folklor tadašnjega Instituta JAZU u Zadru, a 1964. trajno se preselio u Zagreb gdje je nakon umirovljenja Vinka Žganca preuzeo mjesto etnomuzikologa u današnjem Institutu za etnologiju i folkloristiku. Doktorsku disertaciju *Razvoj i oblici glagoljaškog pjevanja u sjevernoj Dalmaciji* obranio je 1970. u Ljubljani. Na Institutu je djelovao punih 35 godina, do umirovljenja 1999. Na Muzičkoj akademiji u Zagrebu od 1966. do 1993. predavao je etnomuzikologiju. Rezultate svojih mnogih istraživanja objavio je u brojnim znanstvenim radovima, sudjelovao je na brojnim konferencijama i simpozijima. Od 1991. bio je redoviti član HAZU. Prema: GROZDANA MAROŠEVIĆ, „Jerko Bezić“, FRANO PARAC (ur.) *Jerko Bezić 1929. – 2010., Spomenica preminulim akademikima*, sv. 161., HAZU, Zagreb, 2011.

Poslije Galinova i Bezićeva istraživačkoga rada u Apatovcu 1973., godine 1978. u križevačkome je kraju snimao i Ivan Lozica.³⁹ Snimljena građa čuva se pod nazivom *Folklorno kazalište u Križevcima i okolici*. Pohranjena je pod signaturom *IEF mgtf 1085*.

Nakon toga ozbiljnog istraživačkog usmenoknjiževnog rada u križevačkome kraju, prema saznanjima autorice ovoga rada, nema zapisa sve do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća, odnosno do zapisa prvih studentica kroatistike Filozofskoga fakulteta u Zagrebu koje su za potrebe seminarskih radova pod vodstvom prof. dr. Stipe Botice zapisivale usmenoknjiževno blago križevačkoga kraja. U međuvremenu bilježimo, kao i u prvoj polovici 20. stoljeća, tek pokoji tekst, najčešće novinarski, posvećen križevačkim tradicijama, objavljen najčešće u novinama,⁴⁰ dok je nekoliko stručnih folklorističkih radova objavljeno i u *Križevačkom zborniku* 1970. i 1982.⁴¹ Među tim radovima usmenoj su književnosti posvećeni samo tekstovi o *Križevačkim statutima*, i to isključivo kao o običaju pijenja vina, a ne kao simbioza više usmenoknjiževnih žanrova. Jedino je Mara Hećimović-Seselja u svojem radu *Neke etnografske značajke križevačkoga kraja* objavila zapise triju usmenih lirskih pjesama iz križevačkih sela Svetoga Petra Orehovca te Maloga i Velikoga Potočeca.

³⁹ Ivan Lozica rođen je u Zagrebu 1950. godine. Diplomirao je komparativnu književnost i filozofiju na zagrebačkome Filozofskom fakultetu. Godine 1977. magistrirao je na istome fakultetu (smjer književnost), obranivši rad o knjizi *Della Poetica* hrvatskoga renesansnog filozofa Frane Petrića. Doktorirao je 1989. disertacijom *Teatralni oblici folkloru u Hrvatskoj*. Od 1976. godine radi na Institutu za etnologiju i folkloristiku. U znanstvenome radu usmjeren je interdisciplinarno: bavi se istraživanjem folklornoga kazališta, usmene književnosti, običaja (ponajviše pokladnih), ali i drugim aspektima hrvatske tradicijske kulture te teorijskim i metodološkim pitanjima folkloristike. Objavio je sedamdesetak studija i članaka te više knjiga. Predavao je na više dodiplomskih i poslijediplomskih studija. Od 1999. do 2011. godine glavni je i odgovorni urednik časopisa *Narodna umjetnost* te ravnatelj Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Prema: „Ivan Lozica”, *Institut za etnologiju i folkloristiku*, <www.ief.hr/zaslužni_znanstvenici_i_bivši_djelatnici/Ivan_Lozica>.

⁴⁰ Popis tih objavljenih tekstova vidi u: R. MILOSAVLJEVIĆ, *n. dj.*, str. 102. i 103.

⁴¹ U *Križevačkom zborniku I*, koji je objavljen u izdanju Ogranka Matice hrvatske u Križevcima 1970., Mara Hećimović-Seselja napisala je rad *Neke etnografske značajke križevačkog kraja* (str. 178. – 182.), te je pretisnut rad Ante Neimarevića o *Križevačkim statutima* iz 1924. godine (str. 195. – 200.). U *Križevačkom zborniku II*, koji su objavili križevačko Narodno sveučilište i Gradski muzej 1982., Aleksandra Muraj objavila je rad *Vinogradske kleti u Obrežu podno Kalnika. Spomenik narodne kulture* (str. 149. – 159.).

Opisuje i uskrсни običaj „vuzmice” te običaje „položaja” i „plovara”, uz naglasak da je riječ o građi koja je u križevačkome kraju prikupljena za potrebe *Etnološkog atlasa Jugoslavije*.⁴²

3. Studentski zapisi usmene književnosti križevačkoga kraja pod mentorstvom Stipe Botice

Ekspanzija zapisivanja usmene književnosti u križevačkome kraju dogodila se krajem osamdesetih godina, a taj proces traje i danas. Već spomenuti prof. Botica, koji je na Katedru za usmenu književnost Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu došao 1984. godine, školske godine 1986./87. eksperimentalno je potaknuo studente na zapisivanje narodnoga blaga. Od 120 studenata tek ih je dvadesetak uspjelo nešto zapisati.⁴³ Među njima je bila Križevčanka Gordana Juran. Nakon tih stidljivih početaka, građe je i kvalitetnijih zapisa iz cijeloga hrvatskog područja bilo sve više. Do 2012. godine svoje je mjesto u arhivu Stipe Botice našlo više od deset seminarskih radova u kojima ima zapisa usmene književnosti iz križevačkoga kraja. Jedan od tih seminara napisala je i autorica ovoga rada Tanja Baran, rođena Picig. Nadogradnju na svoj seminarski rad, posvećen usmenoj književnosti križevačkoga sela Erdovca, autorica ovoga rada napravila je u istoimenome diplomskom radu 1996. godine. Taj je rad jedini cjelovit prikaz usmene književnosti neke križevačke sredine. Građa u selu Erdovcu pomalo je bilježena pet godina, od Božića 1991. do Uskrsa 1996. U radu su svoje mjesto našli brojni zapisi usmene književnosti razvrstani po žanrovima od lirske pjesme do sitnih oblika. Opisani su i godišnji običaji u Erdovcu te vjerovanja.⁴⁴

⁴² Vidi u: MARA HEĆIMOVIĆ-SESELJA, „Neke etnografske značajke križevačkog kraja”, u: *Križevački zbornik I*, Ogranak Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1970., str. 178. – 182. Autorica ovoga rada pregledala je *Etnološki atlas Jugoslavije*, no u njemu te građe iz križevačkoga kraja nema: VITOMIR BELAJ i dr., *Etnološki atlas Jugoslavije: Karte s komentarima*, sv. 1., Centar za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989.

⁴³ O tome detaljnije u: STIPE BOTICA, „Novi zapisi hrvatske usmene književnosti i tradicijske kulture”, *Lijepa naša baština. Književno-antropološke teme*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 113. – 214.

⁴⁴ Usp. TANJA PICIG, *Usmena književnost križevačkoga sela Erdovca*, diplomski rad, rukopis, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 1996.

Rad Stipe Botice sa studentima iz križevačkoga kraja rezultirao je i jednim magistarskim radom koji je obranjen 2003. godine. Riječ je o radu *Usmena književnost križevačkoga kraja: Križevački statuti u hrvatskoj vinskoj kulturi i usmenoj književnosti*⁴⁵ koji je napisala autorica ovoga rada. Iz križevačke je sredine od 1986. do 2012. na Filozofskome fakultetu u Zagrebu bilo još studenata kroatistike iz križevačkoga kraja, ali oni za potrebe svojih seminarskih radova, prema saznanju autorice ovoga rada, nisu zapisivali usmenoknjiževnu građu iz sredine iz koje su potekli, nego su se bavili raznolikom teorijskom usmenoknjiževnom problematikom.

4. Najnoviji usmenoknjiževni zapisi iz križevačkoga kraja

Krajem 20. i početkom 21. stoljeća nekoliko je križevačkih sela dobilo svoje knjige, monografije, u kojima ima zapisa tradicijske kulture, pa i usmene književnosti.

Sveti Ivan Žabno svojim je neumornim višegodišnjim djelovanjem zadužio učitelj Antun Toni Šramek koji je objavio više knjiga posvećenih tradicijskom životu te sredine, posebice etnografiji, povijesti i arheologiji. Usmenoknjiževni korpus posebno je došao do izražaja u njegovoj knjizi *Al je l'jepo u svatovi biti. Stari svatovski običaji Svetog Ivana Žabna i okolice*⁴⁶ iz 2003. godine u kojoj je uz opise svatovskih običaja objavljeno više usmenih pjesama, neke i s notama, koje su se pjevale po svadbama. Kako je riječ o građi iz Svetoga Ivana Žabna, Šramek je jednim dijelom koristio od ranije poznatu građu koju je u Svetome Ivanu Žabnu sredinom 20. stoljeća zabilježio Zvonimir Lovrenčević.

Profesorica geografije Ivka Gudić 2007. godine objavila je knjigu *Erdovec – život i običaji. Sjećanje na djetinjstvo i mladost u selu Erdovcu*

⁴⁵ TANJA BARAN, *Usmena književnost križevačkoga kraja: Križevački statuti u hrvatskoj vinskoj kulturi i usmenoj književnosti*, magistarski rad, rukopis, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 2003.

⁴⁶ ANTUN TONI ŠRAMEK, *Al je l'jepo u svatovi biti. Stari svatovski običaji Svetog Ivana Žabna i okolice*, Općina Sveti Ivan Žabno, Sveti Ivan Žabno, 2003.

nedaleko od Križevaca u prvoj polovici 20. stoljeća u kojoj je od usmeno-književne građe zapisala šezdesetak mudrih izreka (str. 77 i 78).⁴⁷

Zagrebački novinar i publicist Ivo Dečak, koji je posvetio knjigu svojem rodnom selu Velikom Ravnu⁴⁸, i prof. Marica Vrabc, koja je pisala o svojem rodnom selu Dubovcu⁴⁹, nisu zapisivali usmenu književnost, običaje i tradicije tih sela. Više su se bavili poviješću, školstvom i značajnim ljudima svojega rodno kraja.

Sâm grad Križevci do danas nema ukoričen cjelovit prikaz i analizu tradicijskoga života. Postoje tek pokoja objavljena sjećanja na prošla vremena ponekoga rođenog Križevčanina, koja su objavljena u njihovim vlastitim nakladama.⁵⁰ Bez obzira na to što stari kraljevski grad podno Kalnika zasad nema objavljenu cjelovitu folkorističku studiju, knjigu ili monografiju bilo koje vrste, na kojoj bi se tradicijskim sadržajima mogli nadahnjivati mlađi naraštaji, tradicije u narodu, pa i među mladima, i dalje žive. Odličan primjer za to je roman *Tajna ogrlice sa sedam rubina*⁵¹ Ivone Šajatović koja je u svoj dječji kriminalistički roman 2002. godine vješto utkala predaje i običaje križevačkoga kraja. Roman je nagrađen trećom nagradom „Ivana Brlić Mažuranić” i Nagradom „Mato Lovrak” te je postao lektirni sadržaj za učenike osnovnih škola.

Zaključak

Potrebe za zapisivanjem sadržaja koji se odnose na kulturni identitet nekoga kraja stalne su. Križevci s križevačkim krajem su u 19. stoljeću sa svojim zapisivačima i zapisima pozitivno odgovorili na sve poticaje koje su tijekom toga stoljeća davali ugledni pojedinci poput biskupa Maksimilijana Vrhovca i Ivana Kukuljevića Sakcinskog, pa do najpoznatijih

⁴⁷ Usp. IVKA GUDIĆ, *Erdovec – život i običaji. Sjećanje na djetinjstvo i mladost u selu Erdovcu nedaleko od Križevaca u prvoj polovici 20. stoljeća*, Gradski muzej Križevci, Križevci, 2007.

⁴⁸ Usp. IVO DEČAK, *Raven i okolica*, Vlastita naklada, Zagreb, 2001.

⁴⁹ Usp. MARICA VRABC, *Iz kulture i povijesti kraja dubovečkoga*, Vlastita naklada, Beketinc-Dubovec, 2011.

⁵⁰ Vidi: IVAN KONFIĆ PIŠTA, *Pod gorjanskom lipom. Sjećanja: moj grad i pesjaci*, Vlastita naklada, Križevci, 1996. i MARIJAN KOŠČEVIĆ, *Sjećanja. Križevci – Gornji grad: Ljudi - običaji - događaji*, Vlastita naklada, Križevci, 2002.

⁵¹ IVONA ŠAJATOVIĆ, *Tajna ogrlice sa sedam rubina*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.

kulturnih ustanova poput Matice hrvatske i današnje HAZU. Neprekidnost zapisa u križevačkome kraju događa se i u 20. i 21. stoljeću, no i dalje se nameće potreba zapisivanja i vrednovanja dosad malo poznata tradicijskog života Križevaca i križevačkoga kraja te stvaranja pregleda, sažetaka i sinteza, kako bi se dobili što cjelovitiji uvidi u postojeću objavljenu ili neobjavljenu usmenoknjiževnu građu iz križevačkoga kraja od prvih zapisa do zapisa u suvremenosti.

Izvori i literatura

- ANDRIĆ, NIKOLA (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme*, knjiga sedma, sv. 3., Matica hrvatska, Zagreb, 1909.
- ANDRIĆ, NIKOLA (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme*, knjiga sedma, sv. 3., Matica hrvatska, Zagreb, 1914.
- ANDRIĆ, NIKOLA (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme*, knjiga sedma, sv. 3., Matica hrvatska, Zagreb, 1929.
- BARAN, TANJA, *Usmena književnost križevačkoga kraja: Križevački statuti u hrvatskoj vinskoj kulturi i usmenoj književnosti*, magistarski rad, rukopis, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 2003.
- BARAN, TANJA, *Usmenoknjiževno nasljeđe križevačkoga kraja u kontekstu hrvatske književnosti 19. stoljeća*, doktorski rad, rukopis, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 2012.
- BEZIĆ, JERKO, „Biografija Zvonka Lovrenčevića“, LOVRENČEVIĆ, ZVONKO, *Folklorna glazba Bilogore*, knj. 1., za tisak priredio BEZIĆ, JERKO, Institut za etnologiju i folkloristiku – Čvor, Zagreb – Bjelovar, 1994. [1995.], str. 13. – 15.
- BOTICA, STIPE, „Novi zapisi hrvatske usmene književnosti i tradicijske kulture“, *Lijepa naša baština: Književno-antropološke teme*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 113 – 214.
- DEČAK, IVO, *Raven i okolica*, Vlastita naklada, Zagreb, 2001.

- DEŽELIĆ, ĐURO i dr. *Hrvatske narodne pjesme, Štokavske i kajkavske pjesme* [151 lirski pjesma iz okolice Križevaca, Posavine (od Kratečkog do Siska)], str. 7. – 135. i 36 pjesma iz Prigorja, str. 151. – 178.), 1859., (1877.), Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, MH 186, prijepis IEF, rkp. 245.
- DEŽELIĆ, ĐURO, „Plivaj, plivaj, moj zeleni vijenče!“, ANDRIĆ, NIKOLA (ur.) *Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme*, knjiga sedma, sv. 3., Matica hrvatska, Zagreb, 1929., str. 29.
- F., C., „Zašto su prozvani ‘šljivarima’ seljački plemići Kalničkog prigorja“, *Novosti*, Zagreb, god. XXXIII. (1939.) br. 166., str. 7.
- GUDIĆ, IVKA, *Erdovec – život i običaji. Sjećanje na djetinjstvo i mladost u selu Erdovcu nedaleko od Križevaca u prvoj polovici 20. stoljeća*, Gradski muzej Križevci, Križevci, 2007.
- GUNDRUM ORIOVČANIN, FRAN, „Luićeva ljekaruša“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 14., 1909., sv. 2., str. 55. – 123.
- HEĆIMOVIĆ-SESELJA, MARA, „Neke etnografske značajke križevačkog kraja“, *Križevački zbornik I*, Ogranak Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1970., str. 178. – 182.
- HORVAT, ANĐELA, „Dva gotička kipa iz Križevaca“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 49., 1983., str. 275. – 279.
- „Ivan Lozica“, *Institut za etnologiju i folkloristiku*, <www.ief.hr/zaslužni-znanstvenici-i-bivši-djelatnici/Ivan-Lozica>.
- IVANČAN, IVAN – LOVRENČEVIĆ, ZVONIMIR, „Pjesme iz Svetoga Ivana Žabna“, u: *Narodni plesovi Hrvatske*, treći dio - Bilogora, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1969., str. 192.
- KOKOT, IVAN, „Ladanje’ u Bjelovarsko-križevačkom kraju, (Narodni običaji na Ivanje u Rovišću i Žabnu s pjesmama i notama)“, *Sveta Cecilija*, Zagreb, god. XXXV. (1941.) br. 1. – 2., str. 21 – 23.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, MIRA, „Pučki pisac Zvonimir Pužar i Križevci 1910. - 1923. godine“, *Cris. Časopis Povijesnog društva*

- Križevci*, Povijesno društvo Križevci, Križevci, god. V., 2003., br. 1., str. 16.
- KONFIC PIŠTA, IVAN, *Pod gorjanskom lipom. Sjećanja: moj grad i pesjaki*, Vlastita naklada, Križevci, 1996.
 - KOŠČEVIĆ, MARIJAN, *Sjećanja. Križevci – Gornji grad. Ljudi - običaji - događaji*, Vlastita naklada, Križevci, 2002.
 - *Kraljević Marko i njegova junačka djela (u narodnim pjesmama). Po Vuku Karadžiću*, Tisak i naklada Gust. Neuberga, Križevci, 1908.
 - KRIŽE, MARICA, *Dubovec kraj Križevaca* (po Osnovi), b. g., (1899. i 1904.), Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, SZ 85, 105 str.; IEF rkp 446.
 - KRIŽE, MARICA „Manji prinosi. Ženidba. Običaji u Dubovcu kraj Križevaca“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 8., 1903., sv. 1., str. 124. – 129.
 - *Križevački statuti. Vinsko-pajdaške regule za sve domaće, društvene prijateljske i pobratimske zabave i veselice*, sa 13 slika, sa-brao i napisao kraj punog barila i lepe pajdašice „Pajdaš Zvonko“ iz Vupoglave. [Dodatak: Koprivničke regule. - Varaždinski fureš. Krapinski vandrček. - Turopoljski statuti. - Zagrebačka puntarija. - Ivanečka smešancija. - Svetojanska lumparija.] Tisak i naklada G. Neuberg, Križevci, 1918. – 1921.
 - LEPUŠIĆ, MAGDALENA, „Manji prinosi. Naizred II.“, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb, knj. 23., 1918., str. 312.
 - LOVRENČEVIĆ, ZVONIMIR, „Trideset narodnih popijevaka iz kotara: Bjelovara, Garešnica, Sv. Ivana Žabno“, rukopis, Sv. Ivan Žabno 9124 – 9129, sv. 7, Institut za etnologiju i folkloristiku, primljeno 9. kolovoza 1952., sign. N 149.
 - MAGDALENIĆ, SANJA, „40 godina rada Zavoda za istraživanje folklora“, *Narodna umjetnost*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, br. 26., 1989., str. 166.

- MAROŠEVIĆ, GROZDANA, „Jerko Bezić“, PARAĆ, FRANO (ur.), *Jerko Bezić 1929. – 2010., Spomenica preminulim akademikima*, sv. 161., HAZU, Zagreb, 2011.
- Matična knjiga Instituta za narodnu umjetnost Zagreb, Krešimir Galin, red. br. 33.
- Matična knjiga Instituta za narodnu umjetnost Zagreb, Ksenija Brodarić, red. br. 10.
- MIHOLIĆ, STANKO, *Narodne pjesme iz Mikovca*, občina Sv. Petar pod žup. Križevci, 1877. (1860.),
- Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, MH 104, 48. str., prijepis IEF, rkp. 366.
- MILOSAVLJEVIĆ, RADE, *Bibliografija radova o križevačkom kraju*, Gradska knjižnica Križevci i Povijesno društvo Križevci, Križevci, 1989., str. 102.
- MITROVIĆ, BRANKA, „Legenda o postanku imena grada Križevaca“, *Naša domovina*, Beograd, god. II. (1939.) br. 6. – 7., str. 138.
- MURAJ, ALEKSANDRA, „Vinogradske kleti u Obrežu podno Kalnika. Spomenik narodne kulture“, *Križevački zbornik II*, Narodno sveučilište Križevci – i Gradski muzej Križevci, Križevci, 1982., str. 149. – 159.
- „Narodne pjesme iz Gornje Rijeke i drugih mjesta“ (tekstovi kako su pjevani na smotri u Zagrebu 1937.), *Seljačka sloga*, Zagreb, god. II. (1937.) br. 66., str. 148. – 157.
- NEIMAREVIĆ, ANTE, „Križevački štatuti“, *Jutarnji list*, Zagreb, god. XIII., br. 4390., 20. 4. 1924.
- PEROŠ, VILIM, „Hrvatski narodni običaji o Ivanj-danu iz okolice Križevaca“, (Narodne pjesme: Lep nam Ivo kres nalaže, Djevojka je breberiku brala, Falen budi Jezuš Kristuš), *Hrvatska straža*, Zagreb, god. XII. (1940.) br. 141., str. 7.
- PICIG (BARAN), TANJA, *Usmena književnost križevačkoga sela Erdovca*, diplomski rad, rukopis, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 1996.

- POTURIČEK, MARTINA, „Tiskarstvo u Križevcima krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Izbor knjiga i razglednica iz Zavičajne zbirke „Crisiensia“)“, katalog izložbe 11. – 30. travnja 2011., Gradska knjižnica „Franjo Marković“ Križevci, Križevci, 2011.
- S., S., „Kroz Hrvatsko Zagorje. Legenda o dvorcu grofa Rubida u Gornjoj R(ij)eci, Ljubav grofice Rubido i mladog pravника“, *Pravda*, Beograd, XXXIII, br. 11893., 27. XI. 1937., str. 15.
- PUŽAR, ZVONIMIR, *Junačke pripovijesti o narodnom junaku Miloš Obiliću*, Tisak i naklada knjižare Gustava Neuberga, Križevci, 1915.
- PUŽAR, ZVONIMIR, *Narodne pripovijesti o junačkim djelima Krajljević Marka*, Tisak i naklada knjižare Gustava Neuberga, Križevci, 1915.
- ŠAJATOVIĆ, IVONA, *Tajna ogrlice sa sedam rubina*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- ŠRAMEK, ANTUN TONI, *Al je l'jepo u svatovi biti. Stari svatovski običaji Svetog Ivana Žabna i okolice*, Općina Sveti Ivan Žabno, Sveti Ivan Žabno, 2003.
- ŠTANFEL, ANDRE, *Narodne popievke*, 1882., Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, MH 48, 82 str., prijepis IEF, rkp. 6.
- URBANI, MILUTIN, „Jubilej ‘Križevačkih statuta‘“, *Novosti*, uskršnji prilog, Zagreb, god. XXXII. (1938.) br. 105., str. XII. i XIII.
- URBANI, MILUTIN, *Naše vino*, Poljoprivredna knjižnica Kr. banske uprave Savske banovine – Poljoprivrednog odjeljenja u Zagrebu, Zagreb, 1937.
- URBANI, MILUTIN, „Reminiscencije na ‘Križevačke statute‘“, *Nova Danica*, božićni prilog, Zagreb, 1934.
- URBANI, MILUTIN, „Reminiscencije na Križevačke statute“, *Hrvatski privredni kalendar*, Zagreb, 1939.
- VEGH, ŽELJKO, „Leksikon književnika: Zvonimir Pužar“, SUČIĆ, STJEPAN (ur.), *Križevačka književna slava. Hrvatska riječ u Križevcima*, Matica hrvatska Križevci, Križevci, 1998., str. 203.

- VRABEC, MARICA, *Iz kulture i povijesti kraja dubovečkoga*, Vlastita naklada, Beketinec-Dubovec, 2011.
- Z., Š., „Uskršnji narodni običaji ‘Vazmice’ u Gornjoj Rijeci“, *Novo vrijeme*, Zagreb, god. III. (1931.) br. 15., str. 11.